

Şeytan İblis Ve İnsanlığa Verilen İmtihan

— muhammed-ridvan-kaya · 18 Mayıs 2026

İnsanlık tarihi boyunca her toplumda ve her dinde bir kötülük ilkesi, bir karanlık figür yer almıştır. İslam inancında bu figürün merkezinde "şeytan" ve "İblis" kavramları yer alır. Ancak bu kavramlar, zaman içinde İslam dışı kaynaklardan beslenen mitolojik unsurlarla öylesine örtülmüştür ki asıl mesajın görülmesi güçleşmiştir. Kur'an-ı Kerim ise bu konuda son derece net, tutarlı ve akılcı bir çerçeve sunar. Burada, söz konusu kavramları Kur'an merkezli bir bakışla ele alarak yanlış inanç ve uygulamaların nasıl şekillendiğini ve insanlığın bunun karşısında nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini tartışacağız.

Şeytan Kavramının Dil ve Anlam Boyutu

Her kavramı doğru anlamak için önce dile bakmak gerekir. "Şeytan" kelimesi Arapça "ş-t-n" kökünden türemiş olup temel anlamı "uzaklaşmak, sapkın olmak, uzak düşmek"tir. Bu kökten türeyen "şatane" fiili, "uzak olmak" manasını taşır. Dolayısıyla "şeytan", hakikatten ve iyilikten uzaklaşan, insanları doğru yoldan saptıran, hilekâr ve aldatıcı varlık ya da kişi anlamına gelir. Bu noktada dikkat çeken en önemli husus, Kur'an'ın "şeytan" kelimesini yalnızca tek bir varlığa, yani İblis'e özgü bir isim olarak kullanmamasıdır. Kur'an, şeytani hem cinlerden hem de insanlardan çıkabilecek genel bir sıfat olarak tanımlar. Cinlerden olan şeytanların yanı sıra insanlar arasında da sapan ve saptıranların bulunduğu bu perspektifle ele alınmalıdır. Nitekim Kur'an şöyle uyarır:

"Ey iman edenler! Sapkının adımlarını izlemeyin. Kim sapkının adımlarını izlerse, şüphesiz o, çirkinliği ve kötülüğü emreder." (Nûr 21)

Bu ayet yalnızca metafizik bir varlıktan korunmayı değil, her türlü saptırıcı etkiden uzak durmayı emreder.

Dinlerin Ortak Hafızasında Şeytan Figürü

Şeytan kavramı yalnızca İslam'a özgü değildir. Tarih boyunca gelen nebiler kendi anadillerinde bu varlıktan söz etmiştir. Tevrat'ta İbranice "Satan" (שָׂטָן) kelimesi "karşı koyan, düşman, engelleyici" anlamına gelir. Eyüp Kitabı'nda Tanrı'nın huzuruna çıkarak Eyüp'ü sınamak için izin isteyen bir figür olarak geçer. Öte yandan "Nachash" (נָחָשׁ), yani "yılan", Adem ile eşini kandıran varlığı temsil eder. Hristiyanlıkta ise "Beelzebub" (Βεελζεβούλ) "cinlerin prensi" anlamıyla kötülüğün simgesi olarak yer alır. Bu farklı anlatımlar özünde aynı gerçeğe işaret eder: Her toplumda insanı doğru yoldan saptırmaya çalışan bir güç ve bu güce karşı durmanın zorunluluğu. Din değişse de bu temel gerilim sabittir. Aynı şekilde her ne kadar hadislerde uydurulmuş olsa da "deccâl" kavramı da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Arapça "دجل" (dajala) kökünden gelen bu kelime "örtmek, gerçeği gizlemek, altınla kaplamak" anlamına gelir. Buna göre deccâl, hakikati örten büyük sahtekârdır. Çoğul formu "deccâlûn" ya da "deccâlijûn" olup tarih boyunca büyük yalancılar için kullanılmıştır. Şeytan gibi deccâl da tek bir şahsa değil, hakikati örtbas eden ve insanları kandıran bir tipolojiye işaret eder.

İblis'in Kimliği: Melek mi, Cin mi?

Bu mesele, İslam tarihindeki en kritik yanlış anlamalardan birini barındırmaktadır. Kur'an bu konuda hiçbir belirsizliğe yer bırakmaz. Kehf Suresi 50. ayet son derece açıktır:

"Ve hani meleklerle 'Âdem'e secde edin' demiştik. Secde ettiler, ancak İblis cinlerdendi. Efendisinin buyruğunun dışına çıktı."

Bu ayet, İblis'in cinlerden olduğunu tartışmasız biçimde ortaya koymaktadır. Cinler, tıpkı insanlar gibi irade sahibi varlıklardır; zahiren emirlere itaat edebilirler ya da isyan edebilirler. Melekler ise Kur'an'ın tanımına göre farklı bir kategoridedir. Tahrim Suresi 6. ayette melekler, "Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan" varlıklar olarak tanımlanır. Dolayısıyla isyan, bir meleğin yapısıyla bağdaşmaz. Peki İblis neden zaman zaman melek olarak algılanmıştır? Bu sorunun yanıtı, Arap dilindeki "tağlib sanatı" adı verilen anlatım biçiminde yatmaktadır. Tağlib, çoğunluğu temsil eden bir terim altında azınlığın da zikredilmesine imkân tanır. İblis'in meleklerle birlikte anılması, onun melek olduğu anlamına gelmez; yalnızca o ortamda bulunduğunu ifade eder. Bu yanlış inanç büyük ölçüde Yahudi mitolojisindeki Azazel figüründen beslenir. Levililer 16:10'da geçen Azazel, zamanla Yahudi Kabalası ve Batı ezoterizminde "düşmüş melek" olarak yorumlanmıştır. Bu inanç Hristiyanlığa, oradan da İslam kültürüne sızmış ve "Azazel" adıyla İblis'e giydirilerek yanlış bir algı inşa edilmiştir. Oysa Kur'an'ın hiçbir ayetinde bu isim geçmez ve şeytanın melek olduğuna dair hiçbir ifade yer almaz.

Meseleyi mantıksal tutarlılık açısından ele aldığımızda şu çelişkiler ortaya çıkar: Melekler irade sahibi değildir, bu nedenle isyan edemezler. İblis ise açıkça isyan etmiştir. Cinler, insanlar gibi irade sahibidir ve Allah'ın emirlerine karşı gelebilirler; bu durum Kehf 50 ile tamamen uyumludur. Bir varlık ya melektir ya da cindir; bu iki kategori birbirine dönüşemez. Tüm bu çelişkiler, İblis'in cinlerden olduğunu destekler.

İblis'in Kıyası ve İnsanlığa Yansımaları

İblis'in en büyük hatası yalnızca itaatsizlik değil, bu itaatsizliğin dayandığı kıyas mantığıdır. Sâd Suresi 76. ayette İblis'in itirazı şöyle aktarılır:

"Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise kilden yarattın."

Bu ifade, tarihin en tehlikeli yanılgısının özeti niteliğindedir. İblis, Allah'ın emrine uymak yerine kendi zihniyle bir üstünlük hesabı yapmıştır. Toprağı aşağılamış, ateşi yüceltmiş ve sonunda Allah'ın hikmetine kendi sınırlı aklıyla itiraz etmiştir. Bu, materyalizmin ve ırkçılığın insanlık tarihindeki ilk kıvılcımıdır. Bu yanılgının tarihsel yansımalarına bakıldığında tablo son derece aydınlatıcıdır. Zenci-beyaz, zengin-fakir, Türk-Kürt, kadın-erkek ayrımları, hepsi aynı soruya dayanır: "Ben ondan daha mı aşağıyım, daha mı üstünüm?" Bu soru, Allah'ın hükmüne değil, maddi ve beşerî ölçütlere göre cevaplanmaya çalışıldığında İblis'in yoluna girilmiş olur. Kur'an bu yanılgıya karşı kesin bir ölçüt koyar. Hucurât Suresi 13. ayette şöyle buyrulur:

"Şüphesiz Allah yanında en üstün olanınız sizin en takvalınızdır."

Bu ayet, insanların farklı milletler ve kabileler halinde yaratılmasının bir üstünlük değil, bir tanışma ve yardımlaşma vesilesi olduğunu açıklar. Gerçek üstünlük, yaratılış malzemesinde, cinsiyette, ırkta ya da sınıfta değil; yalnızca Allah'a olan bilinçli bağlılıkta, yani takvada aranmalıdır.

İblis'in Düşmanlığı: Adım Adım Saptırma Stratejisi

İblis'in insana düşmanlığı, yalnızca Âdem'e karşı duyduğu kıskançlıkla başlamış ancak onun tüm soyuna yönelik sistematik bir planla devam etmiştir. Kıskançlık ve kin, İblis'i şuurunu kaybetmeye götürmüş; bu durum her türlü kötü ahlakın ne kadar tehlikeli bir rotaya sürükleyebileceğinin en güçlü örneğini oluşturmuştur. İblis'in stratejisi açık ve doğrudan bir saldırıdan ziyade kademeli bir uzaklaştırma üzerine

kuruludur. Nûr Suresi 21. ayette "sapkınını adımlarını izlemeyin" ifadesi bu stratejinin özünü ele verir. Adım adım uzaklaşmak, insanın küçük günahlarla başlayıp büyük sapmalara doğru sürüklenmesini ifade eder. Kişi her adımda biraz daha alışı, biraz daha körleşir ve Allah ile arasındaki mesafe farkına varmadan açılır. Bu süreçte en etkili araçlar şükürsüzlük, kıyas, kıskançlık ve kibirdir. Şükürsüzlük insanı başkasıyla kıyaslamaya iter; kıyas kıskançlığı doğurur; kıskançlık kibri besler; kibir ise nihayetinde Allah'a karşı gelmenin kapısını aralar. İblis bu döngüyü bizzat yaşamış ve insana aynı kapıyı aralamaya yemin etmiştir.

Gelenekçi Anlayış ve Kur'an'dan Uzaklaşma Tehlikesi

İblis'in stratejisinin en sinsi boyutu, insanı Kur'an'dan koparacak yapılar inşa etmektir. Tarih boyunca bazı gelenekçi yorumlar, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde bu stratejiye zemin hazırlamıştır. Bakara Suresi 78. ayet bu durumu çarpıcı biçimde özetler: "Onların içinde kitabı bilgisi olmayanlar vardır. Kuruntları dışında kitabı bilmezler; onlar sadece zanda bulunuyorlar." Kur'an'ı anlamadan ezberlemek, kelimelerini telaffuz etmek ama mesajına ulaşamamak, insanı silahsız bir savaşıya dönüştürür. Düşmanı tanımayan, onun hilelerini bilmeyen biri bu hilelere karşı koyamaz. Gelenekçi yaklaşımların ürettiği bazı engeller bu bağlamda değerlendirilmelidir. Kur'an'ı anlamak için Arapça bilme şartının mutlaklaştırılması geniş kitleleri devre dışı bırakmıştır. Hadislerin ve tefsirlerin kabul edilmesi, özellikle Kur'an ile çelişen rivayetlerin dolaşıma girmesi, mesajı bulanıklaştırmıştır. Ritüellerin içselleştirilmesi yerine şekilsel uyumu ön plana çıkaran bir anlayış, Kur'an'ı yaşayan bir rehberden statik bir sembol haline getirme tehlikesi taşır. Mâide Suresi 104. ayet bu taklitçi anlayışı doğrudan eleştirir: "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter derler. Babaları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolu bulamayan olsa da mı?" Kur'an, insanı düşünmeye ve sorgulamaya çağırır. Muhammed Suresi 24. ayette bu çağrı son derece açıktır: "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üstü kilitli mi?" Düşünmek, taklitçiliğin panzehiridir. Sorgulamadan itaat eden kitleler, saptırmanın en kolay hedefidir; zira düşünmeyen zihin, başkasının rehberliğine muhtaç kalır.

Düşmanı Tanımak, Kendini Korumak

Kur'an'ın İblis ve şeytan konusundaki öğretisi birkaç temel ilkede özetlenebilir.

Birincisi, şeytan tek bir varlık değil, hem cinlerden hem de insanlardan çıkabilecek genel bir sıfat ve niteliktir. İkincisi, İblis cinlerdendir ve Kur'an bunu tartışmaya kapalı bir netlikte ortaya koyar; onun melek olduğu inancı İslam dışı mitolojik kaynaklardan beslenmiştir. Üçüncüsü, İblis'in kıyası materyalizmin ve ırkçılığın prototipidir; gerçek üstünlük yalnızca takvadadır. Dördüncüsü, şeytanın stratejisi kademeli bir uzaklaştırma üzerine kuruludur ve en etkili silahı insanı Kur'an'dan koparmaktır. Beşincisi, bu kopuşa karşı tek gerçek kalkan Kur'an'ı anlamak, üzerinde düşünmek ve yaşama uygulamaktır.

İnsan, yaratılmışların şerefliyelerinden biridir. Bu şeref, ırktan, cinsiyetten, dilden ya da sınıftan değil; Allah'a olan bilinçli bağlılıktan kaynaklanır. İblis bu bağı koparmak için her çağda yeni araçlar üretmiştir. Bugün bu araçlar bazen ırkçılık, bazen dinî şekilcilik, bazen de akılsız bir taklitçilik biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Müslümanlara düşen görev, düşmanın yüzünü Kur'an'ın aynasında görmek ve kendi içindeki zaafı fark ederek Allah'a sığınmaktır. Çünkü en büyük düşman, dışarıda değil çoğu zaman içeride; şükürsüzlükte,

kibirde, kıskançlıkta ve düşünmekten kaçışta gizlenmektedir. Allah en doğrusunu bilendir.